

ההריון גורל

לצד הקמת יישובים ובניית כוח מגן חמוש, עמד בפני ראשי היישוב העברי בארץ אתגר נוסף: לשכנע את הנשים ללדת עוד ועוד, כי עם פחות משני ילדים למשפחה, אפשר לשכוח ממדינה יהודית. ההיסטוריונית החברתית פרופ' לילך רוזנברג־פרידמן מגלה במחקר חדש מה גרם לנשים רבות להימנע מהבאת ילדים לעולם באותן שנים, ומאמינה: ב־2024, התשובה למחקפת הטרור על יישובי הדרום תהיה בייבי בום

← עינת קאפח | איור: דגנית רודובסקי

שפרופ' לילך רוזנברג־פרידמן שמעה על האירועים הקשים של שמחת תורה, היא ראתה מיד את הקו המחבר בינם ובין התקופה שמעסיקה אותה בחוקרת. מקומם של הילדים במאבק הלאומי, נשים יהודיות שנופלות בשבי הערבי, דילמות של חיים ומוות שנכנסות לתוך מהקריאה והכתיבה על

היישוב העברי ועל ימי המדינה שבדרך, "התחלתי לכתוב הרהורים סביב מה שקורה, ומצאתי את עצמי כפני שוקת שבורה, כי אין לזה תקדים בתולדות המדינה", היא מספרת. "אני לא עתידנית, אני היסטוריונית, וקשה להעריך לאן פנינו על בסיס הדיסטוריה. חשבתי גם על הנושאים בהרצאות שלי – למשל, סיפורן של מאה השבויים במלחמת העצמאות. רובן היו אצל היורדים, שהתייחסו אליהן יפה, ואחרי חודש הן הוחזרו ארצה; ואלו שהיו אצל הסורים והמצרים סבלו, וחזרו אחרי למעלה משנה. אבל בכל מקרה, לא היו ילדים שבויים. הנושא הזה מתנגד לעומת מה שמרחשש עכשיו, אנהנו כבסיוצאה אחרת לגמרי.

"כתבתי לאחורנה מאמר על משפחות בימי מלחמת העצמאות בהקשר של פינוי הילדים, כי אבל גם זה לא רלוונטי לאירועים הנוכחיים, כי בעוטף עזה, לצערנו, לא הייתה אפילו אופציה של פינוי ילדים ומשפחות לפני הטבח. סיפורי הורג וההתעללות מוכרים לנו מהשואה, אבל השואה היא כסדר גודל אחר לגמרי. מאורעות תרפ"ט, מצד שני, לא מתקרים למה שהתרחש עכשיו מבחינת מספר הנרצחים. עוד לא נמצאה המילה בעברית לתאר את האירועים האלה, שמצומצמים יותר מהשואה אבל גדולים יותר מהפרוגרומים".

את חושבת שהמלחמה הזו גם תגרוך בעקבותיה גל של ליהודי, מבניין תשובה לשאיפתו של האויב להשמיד אותנו?

"דבר ראשון, יהיה 'כייבי בום' באופן טבעי, כי מאות אלפי גברים ונשים שגורשו יחזרו הביתה, ומטבע הדברים יהיה גל של היינונות. חלקם יהיו לא מתוכננים, אבל יהיו גם מתוכננים. הרבה פעמים מנסים לטעון שהילודה הגבוהה בישראל היא בגלל המסורת, אבל בימים אלו מתחדדת אצלו ההבנה שילודה היא המשך הקיום שלנו, והיא כלי ההגדרות שלנו גם פיזי וגם רגשי ומנטלי, גם ברמה האישית וגם ברמה הלאומית.

"אפשר היום לשמוע אנשים אומרים ש'הילדים

הם התרופה שלי, הם נותנים לי את הכוח והעוצמות'. הרבה חתונות נדחו, אבל יש גם לא מעט חתונות שנערכות דווקא בימים אלה. בני זוג שלא חשבו להתחתן עכשיו, מחליטים פתאום לארגן חתונה, כי המשמעות שלה היא 'אנחנו פה'. יש בצעד כזה אופטימיות, הבטחת עתיד, נתינת משמעות. כך גם הבאת ילדים: זה מאלץ אותך לקום בבוקר, לצאת מהמיטה ולטפל בהם. ילדים זה תקווה. בהקשר ההיסדרות הלאומית, זוגות שמתחתנים עכשיו או בהיריון, אומרים שהם יתנו לילדים שמות כמו בארי, ניר־עם ועוז. רוצים להביא המון ילדים לעולם, ממש 'כאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ'."

"פוליטיקה של בת יענה"

פרופ' רוזנברג־פרידמן היא היסטוריונית חברתית, מרצה וחוקרת במחלקה ללימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה באוניברסיטת בראילן. במחלקה זוה היא עושה את כל המסלול האקדמי שלה, וגם עמודה בראשה במשך חמש שנים. היא תושבת שהם, נשואה ואם לארבעה – כך שאת סוגיית שילוב האמהות והקריירה היא מכירה היטב. הנושא הזה מעסיק אותה גם כחברת סגל שמשתדלת לסייע לסטודנטיות כדי שיוכלו לממש את שני היעדים החשובים.

בספרה החדש "ציונות מבטן ומלידה", שראה אור בהוצאת מכון בן־גוריון לחקר ישראל והציונות, היא סוקרת את המפגשים בין עידוד ילודה ובין הגבלתה בשנים 1918-1960. רוזנברג־פרידמן מתעמקת בתופעה שהראיגה את קברנטיי היישוב העברי בשנות השלושים והארבעים: ילודה נמוכה, נמוכה מדי, בקרב משפחות היישוב המנסה להתקין עצמו לקראת הקמת מדינה. מאז ועד היום הוצעו סיבות רבות לתופעה הזו, אולם מחקרה של רוזנברג־פרידמן שופך אור על הצד הנסתר שלה – ההפלות היוזמות, שמספרן הלך וגדל למורת רוחם של מנהיגי היישוב.

"רב מאוד מספר הנשים הבאות לבקש הפסקת הריון כלי סיבות רפואיות לכך, ואת הסירוב למלא את בקשתן זו הן מקבלות כטרגיית תירה כאסון ממש", כך העיד ר"ד יהודה אברמוביץ, מנהל בית החולים הדסה תל־אביב, בשנת 1937. רופאת הילדים ר"ד בלהה פוליאטסור סיפרה שנים אחרות לפני כן כי "מספר ההפלות המלאכותיות בסתר ובסכנת נפשות גדל והולך... הפוליטיקה של בת היענה לתחום ההיסטורי, כי עניין אותי פרינקל, מתמטיקאי וריקטור האוניברסיטה העברית, ידע לדרוש בשנת 1944: 'דבר זה נעשה ביישוב לא במאות כי אם באלפי מקרים ויותר לשונה, זה

"אפשר היום לשמוע אנשים אומרים ש'הילדים הם התרופה שלי, הם נותנים לי את הכוח והעוצמות'. עכשיו או בהיריון, אומרים שהם יתנו לילדים שמות בארי, ניר־עם ועוז. רוצים להביא המון ילדים לעולם, ממש 'כאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ'."

שנים רבות". בספר מובאות גם כותרות וזעקות כמו "גברים מתאבדים ונשים משליכות את פרי בטנן" (ידיעות אחרונות, 1946), לצד ציטוטים פמיניסטיים בנוסח "החברה צריכה לחיות גם מחוץ לילד" (עדות של חברת קיבוץ מגבעת־השלושה, 1931). משלל העדויות והתיאורים הולכת ונרקמת תמונה מפתיעה של הלכי הרוח שאפיינו את החברה הישראלית בראשיתה, וגם של החיים בארץ רבים ממחקריה הקודמים של רוזנברג־פרידמן קשורים לנשים, מגדר ומשפחה ביישוב העברי תחת שלטון המנדט ובמדינת ישראל. כחוקרת דתייה ופמיניסטית, היא עוסקת בתחומים שקרובים לליבה. "בתוך לימודי ארץ ישראל ותחברתי לתחום ההיסטורי, כי עניין אותי לדעת איך אנשים ונשים היו פעם את חייהם היומיומיים. ככל שאני מתפתחת כחוקרת וכמרצה, אני מבינה עד כמה זה נותן פרספקטיבה

המציאות בארץ ספחה על פני החלוצות. שבויות ישראליות שבות ממצרים, 1949

חשובה להבנת המציאות שלנו היום, במיוחד מתוך התבוננות בנשים של העבר. מאחר שהן נכחו בעיקר במרחב הפרטי־הביתי, ואילו התיאור ההיסטורי התמקד במערכות הפוליטיות והצבאיות, הסיפור של הנשים לא נחשב היסטוריה ולא סופר. הסבתות שלנו לא יכלו להיחשב אזרחיות ברוב מדינות העולם, הגברים החליטו עבורן, וההיסטוריה שתיארה את המרחב הציבורי הידיה אותן מהזיכרון. היה סיפור היסטורי אחד, והוא הכיל לכאורה את כולם.

"כשהתחילה ההתחקות אחר ההיסטוריה של הנשים, נחשף סיפור היסטורי שונה, ודרכו גם הבנת המציאות העכשווית העמיקה. אז יש אומנם עוד דרך לפנינו בכל מה שקשור לשוויון מגדרי ולזכויות נשים ואמות, אבל צריך להסתכל גם על חצי הכוס המלאה: בפרק זמן קצר מאוד, כמאה שנים, נוצרה מציאות חדשה. המבט ההיסטורי מאפשר להבין על מה יש עוד להיאבק, מה כבר השגנו ובאילו דרכים".

בצעירותה, היא מספרת, ידעה כמעט בעל פה את ספרה של שולמית לפיד "גיא אוני", המתאר את קורותיה של בתורה עצמאית ואמיצה במושבה של העלייה הראשונה. אחר כך, כחוקרת, נחשפה רוזנברג־פרידמן לקורותיהן של נשים בתקופת היישוב ולהיסטוריה מנקודת מבטן, כשמשרטטים מהוויות האת את תולדות הקיבוצים למשל, מתברר שגם באותה "חברה שוויונית" באופן מוצדק, הנשים נתחמו לעיסוקים כמו כביסה, טיפול בילדים ובישול במטבח. כך הוצעם השיוך המוסרתי שלהן לתפקידים הללו – רק שבמקום לטפל בעצמן ובמשפחתיהן, הן היו צריכות לבשל לקיבוץ כולו

תופעת הילודה הגבוהה בישראל מעוררת תהיות גם בעולם. תינוקות שנוולדו במחנה המעבר בקריית שמואל

ולאסוף את הגרביים שהשאירו הבחורים."החלוצות האדייראליסטיות שמרדו בהורים, גילו שהמציאות בארץ טופחת על פניהן", מתארת רוזנברג־פרידמן. "אם יש מעט עבודה, היא תינתן קודם כול לגבר, כי נקודת ההנחה היא שהזכויות של הנשים פחותות. הן היו שותפות לסבל, אך לא ליצירה. במימוש החיים, התפיסות המסורתיות הכריעו. כשהנשים הבינו שלא יצליחו להתחרות בגברים בתפקידים כמו חרישה בשדה, הן פנו להתמקצע בתחומים חקלאיים כגון גן ירק או רפתנות. אפילו אם לתינוק בדימוי הייתה לוקחת אותו איתה לעבודה, כדי לא לאבר את התפקיד שלה".

המחקרים ההיסטוריים העוסקים בנשים ומגדר, היא שבה ומדגישה, רלוונטיים גם לשאיפה הישראלית העכשווית לעצב חברה שיהא מוסרתית ומודרנית בו זמנית. אותן דילמות מוכרות סביב שילוב מגמות מנוגדות – מוסרת ומהפכנות, שמרנות ומודרניזציה – היו נחלת רבים כבר ביישוב העברי המתהווה. בעבודת הדוקטור שלה, שעסקה בציונות הדתית מנקודות המבט של נשים ומגדר, התייחסה רוזנברג־פרידמן לנשות הקיבוץ הדתי בתקופת היישוב, כאשר החלכה והמציאות השתנה היו הולכה לתוכנית זו. בוות. כחוקרת, נחשפה רוזנברג־פרידמן לקורותיהן של נשים בתקופת היישוב ולהיסטוריה פתרונית יצירתיים שאפשרו את שילוב העולמות. "היה למשל ויכוח גדול על מחיצה בבתי הכנסת שהוקמו בקיבוצים. הפשרה הייתה לבנות מחיצה נמוכה וסמלית. הדבר הכי דרמטי היה בתוכנית הלימודים: הכנות בקיבוץ הדתי למדו תלמוד, בדיוק כמו הבנים".

משם היא המשיכה לחקור את סיפוריהן של

נחמן מברסלב, הרב הראשי הראשון של תנועת חסידי חסידות ברסלב

נשים מנהיגות בכלל, ובמאבקים הלאומיים בפרט – למשל עדה סרגי, שהייתה מפקדת ההעפלה מאיטליה; הלוחמות הדמתיישובת שנפלו בשבי הורדני; נשים שיצאו למחנות העקורים אחרי מלחמת העולם השנייה כדי לטפל שם בילדים, והשאירו את ילדיהן בארץ; או אמהות שנשארו בקיבוצים בימי מלחמת העצמאות כדי להילחם, בזמן שילדיהן פונו למקום מבטחים. "מבחינתן, לילדי הלאום הייתה עדיפות על פני הילדים הביולוגיים שלהן", היא אומרת. "הנושאים האלה נדגדגו לי עוד יותר אחרי שהפכתי לאמא. התעניינתי במיוחד בתפיסת האמהות והילדות ויישומה בפועל בחברה המצויה בשיאו של מאבק לאומי.

"ראיתי שהחברה הלאומית כאן בארץ דגלה ביצירת יהודי חדש, שהיה גברי במאפייניו, 'החלוץ' לחות'. לצד זאת היא העצימה כאמור את הייעוד של האישה מימים ימימה – האמהות. האישה צריכה לייצר את הדור הבא של הלאום ולגדל את ילדיה לערכים החדשים. הנשים היו לפיכך כריזמה: הן רצו להיות 'הדוריות חדשות' כמו הגברים, ולתרום ללאום בזכות כישרוניהן, ולא רק בזכות הדחם. ולא מדובר רק על החברה החלוצית: גם בחברה העירונית חלו שנויים בהוות הנשים. ההשכלה שהלכה ורווחה בקרב הנשים הציבה בפניהן אפשרויות חדשות, והאמחות לא הייתה עבורן חוות הכול. רובן לא ויתרו אומנם על האמהות, כי בסופו של דבר המשפחה והמסורתיות כן היו חשובות להן, אולם הן צמצמו את מספר הילדים. במקביל הן ספגו קיתונות של ביקורת על היותן אנוכיות ונהנתניות שחושבות רק על עצמן".

דרך מחקר הילודה היא חושפת את תנאי החיים הקשים של משפחות בתקופת היישוב – "למשל, מצוקת הדירור הארירה. כאשר משפחה שוכרת חדר בתוך דירה, כיצד ניתן להביא ילדים לעולם? בקיבוצים, בגלל המחסור במקום, היה נהוג להכניס רווח או חוקה לאלוה יחד עם זוג – מה שכונה 'פרמיס'. דברים כאלה משפיעים על מיעוט הילודה".

רוזנברג־פרידמן (למעלה): "הנשים רצו להיות 'יהודיות חדשות' כמו הגברים, ולתרום ללאום בזכות כישוריהן, ולא רק בזכות הרהם. רובן לא יתרו אומנם על האמהות, אולם הן צמצמו את מספר הילדים. במקביל היותן אנוכיות ונהנתניות"

לעיסוק בנושא ההפלות והלידות בתקופת היישוב הגיעה רוזנברג־פרידמן גם בגלל הסיפורים ששמעה מאביה, שמואל, כשהייתה ילדה. "אבא נולד בראשית שנות הארבעים בשכונה קשתיים בתל־אביב. הוא הרבה לספר לי על ילדותו, ושני פרטים חזרו שם לא מעט פעמים: ראשית, לרוב הילדים בכיתתו לא היו סבא וסבתא. קשה לתפוס את זה היום, כשהחברה הישראלית מתבססת על כלכלת סבא וסבתא, אבל זה היה המצב בעקבות השואה. דובר שני – משפחותיהם של חבריו לכיתה היו קטנות מאוד, ליד אחד או שניים. גם לאבא שלי הייתה רק אחות אחת. הוא תהה מדי פעם למה ואיך, ולימים אני ניגשתי לברוך זאת באופן מרעי.

"מה שמשך ביני את עיניי הייתה הסתירה בין תנאי הילודה לזין מאפייני ותקופה. הרי מדובר בימי מאבק להקמת מדינה, ימים שבהם הלאומיות גוברת על צורכי הפרט, ולכאורה צריך ליצור רוב יהודי. אנהנו יורעים שישראל נמצאת היום במקום

צילום: יוסי אלוני

צילום: לע"מ

צילום: אי.פי.איי

ההיסטוריה מתגמדת לעומת עכשיו. תמונות החטופים על קירות תל־אביב

כך גם הנשים יכלו לעבוד
הפלה באופן מקצועי. החוק
הבריטי באותן שנים אסר
על הפלות ואף הטיל עונש
מאסר על מי שיבצע אותן, אך
הבריטים לא אכפת את החוק
העציוני והדורי, אלא אם
נגרם נזק לאישה. ייתכן שהיה
להם אינטרס שלא יהיה רוב
יהודי בארץ – וכפי שנטען בחלק
מהמקורות – ויתכן שהם פשוט

הדריעות על שואת יהודי
אירופה עודדו ביתר שאת את
הביקורת על בני זוג שבחברים
להביא לעולם יותר מילד אחד או
שניים. התחושות הקשות גולמו
ברביטור החריפים של הרב ציחק
רביצוג, שמתח בין השמות
הילדים היהודיים באירופה ובין
ההפלות: "חדר כל בל ממקומו
על הסבב הנורא הנעשה בילדי
ישראל (...) והנה החל רהיז
לפעם לילכי, והדריעו רהיז
איננו נתן לי מנוחה (...) שמא

עם תום המלחמה התרחשה תופעת "בייבי בום" במאות העקורים בגרמניה ובאוסטריה. יבנים משותרים ושוחרות וסאטורול האיומה, שאיבדו את כל בני משפחותיהם, מיהדו להיגסאל משפחה חדשה. אולם לרוב הם הביאו לעולם ילד אחד בלבשה, או לכל היותר שניים. כשאין אולם, אמרו לעצמם השורדים, עדיף שלא יהיו עוד פיות להאביל. מה גם שאם יתעורר עוד צורך להחליט – שני ילדים זה עוד אישורו אפשרי, אבל

וזהו מידה כנגד מידה! היות השפעתם של החיים המורדניים, גם לא אותם החיים השפכו עם גרול בעל תרבות גבוהה, עם שעמד בראש המורד והשכניקה החרושים, לזאבי־ערב, לחיותו יער, פשט גם בעמנו הנגע של המעטת הילדות: חטא מן הנבונה הוא זה, חטא כפול, כנגד חוקי תורתנו וג' וכנגד קיום האומה הישראלית. (...) הנה אהנו עוורו ים ידם על ידי המעטת הילודה באמצעים אסורים! והנה אכילו מידת הדין פגעה בנו, לאמור: אתם למדתם דרך הגויים המורדניים, להקל מעליכם את המשא' של פילוח גרולות, כאים רשעי הגויים ומשליכים את ימיה ישראל המימה!"

המצווה היא לא הכול
 "משפחת ירוימי - בעל בן 38, אישה בת 36 - עלו ארצה לפני 12 שנה מפולניה. בתחילת הקיץ, חששו פועל בניין, האשה, נגבת, לא מקצועית, לא עובדת החלטה בגלל אי ידיעת השפה. חמש שנים מאוחר יותר, חששו הילד הראשון. כעת עברו שבע שנים מההגירה הראשונה. לפני שלוש שנים נעשתה המהפכה: מלאכותית במצב גלוי ככלי של סיפוק אותם."

ההפלות המלאכותיות המשיכה גם לתוך שנות החמישים. גם

"מנטליות של עקרות". בן-גוריון

"ממיר" ידענו את זה בתאוריה; אבל אני לא
 חושבת שמושבי סמינריון סטאטיסטיים יכולים
 ללא נדירה להשיגים יותר ויותר הבנת לידים, כאן
 אכן ישנן מאורע ההחלטה איפה לגדל אותם.
 "חארי השואה, ידועים עובד את פולין למקומות
 שנתפסו כמבטחים יותר. חלק הגיעו לארצות, כי
 האמינו שמדינת יהודית תפתור את הדין.
 תשובה לשאלה היכן יהיה בטוח כעת לגדל את
 הילדים, תלויה במציאות החיים שתיווצר כאן
 בשנים הקרובות, ובמדינת האמון נעוצה לבת בתהגה
 ובכוחות הביטחון. תעלה גם השאלה האם החוזה
 של המדינה עם אורחיה, שאומר שליש ממפקדים
 אף אחד מאחור ובמיוחד לא לרשעים, עדיין
 ממשיך. אני מאמינה שזהו לא ילדה בזהוה,
 כי היא ההפגנה האחרונה והמשכנעת של הקיום,
 היא התפקוד ממוחל. כשרוצו להחליט מהתאבל
 ומסתאבלים יפנו לילודה, לבניה האלום
 מחדש".